

АНАЛІЗ ПРИРОДНОГО РУХУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

В останній час стан демографічної ситуації в Україні залишається однією з найактуальніших проблем суспільства. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю пом'якшення демографічної кризи та усунення загрози національній безпеці України; складністю процесів глобалізації та європейської інтеграції; наявністю цілої низки гострих економічних і соціальних проблем, що вимагають комплексного наукового аналізу, результати якого слугуватимуть базою для розробки відповідних управлінських рішень.

За даними [1], на 1 січня 2010 року постійне населення України складає 45,9 млн. осіб. В 1991 році цей показник становив 52 млн. осіб. Таким чином, за роки незалежності чисельність населення країни скоротилася на 6 млн. осіб, або на 11,5%. Стійка депопуляція в нашій країні є слідством зниження народжуваності та підвищення смертності, і значно менше пов'язана з механічним рухом.

Нині смертність компенсується народжуваністю лише на 59%, показники природного приросту постійно знижуються. В 2009 році в розрахунку на 1000 жителів народилося 11,0 осіб, а померло 16,3 осіб, тобто природний приріст став негативним (-5,3%). Коефіцієнт сумарної народжуваності з 2000 по 2009 роки знизився з 1,8 до 1,1 народжених на одну жінку. З 2002 року народжуваність почала поступово зростати та в 2009 році становила вже 510 тис. новонароджених. Темпи зменшення кількості населення України насторожують. З кожним роком чисельність населення зменшується на 300 тисяч осіб. Умови життя людей погіршуються і це одна з найголовніших причин значного зниження показників народжуваності і росту смертності.

Процес зниження народжуваності має глобальний характер і зумовлений цілим рядом причин — економічних, соціальних, психологічних, біологічних. Це, насамперед, зміни в соціальному статусі жінки, розширення сфери її позасімейних інтересів, підвищення рівня освіти та зайнятості. Багаторазове зниження дитячої смертності зробило неактуальним народження багатьох дітей як основи родинного благополуччя та гарантії забезпечення батьків у старості.

Задоволення потреби в дітях, у материнстві і батьківстві вступає у суперечність з рядом інших потреб, які є простішими, ніж нижчий рівень життя. Якщо заможні верстви населення співвідносять витрати часу та грошей на забезпечення майбутнім дітям необхідного фізичного, інтелектуального розвитку та професійної підготовки із задоволенням власних потреб у розвитку та дозвіллі, то бідні враховують елементарні потреби в їжі, одязі, житлі. Однак не слід очікувати, що з підвищенням рівня життя зросте і народжуваність. Якби зв'язок був таким простим, не скоротилася б народжуваність в усіх без винятку економічно розвинутих країнах до рівня, який не забезпечує навіть простого відтворення покоління батьків [4].

Глобальна тенденція зниження народжуваності посилилася в Україні у 1990-х роках у зв'язку з економічною кризою, різким зниженням доходів широких верств населення, невпевненістю у майбутньому. До того ж, утворився значний розрив між низьким рівнем життя населення та високими європейськими життєвими стандартами. Край негативно вплив на рівень народжуваності справило руйнування системи дошкільного та позашкільного виховання, незадовільний стан репродуктивного здоров'я населення і насамперед жінок, значна частина яких працює у шкідливих умовах. Як засіб планування сім'ї використовується штучне переривання вагітності, наслідком чого є викидні і небажане безпліддя.

Переважно через низьку народжуваність Україна за період 2000-2009 років утратила понад 4 млн населення. Криза супроводжується не лише швидким зниженням народжуваності і, як наслідок, надзвичайно низьким її рівнем, а й деформацією структури народжуваності та народжених (за черговістю, їх розподілом за віком матері, її шлюбним станом та іншими ознаками). У зв'язку з цим деформується віковий склад населення, зменшується його демографічний і трудовий потенціал.

Досягнення сталого демографічного розвитку, створення належних умов для відтворення населення є тривалим і складним процесом. При цьому завдання полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості та рівня життя населення, збереженні його життєвого і трудового потенціалу.

З огляду на загальноєвропейські тенденції немає підстав очікувати найближчим часом істотного збільшення сумарних коефіцієнтів народжуваності. У зв'язку з тим, що відкрите суспільство сприяє орієнтації на західні високі стандарти рівня життя, більшість сімей відмовлятиметься від народження другої дитини і дітей наступної черговості, тобто репродуктивна діяльність обмежуватиметься [2].

Основними причинами втрати здоров'я, зростання смертності та зниження очікуваної тривалості життя є низький рівень і несприятливі умови життєдіяльності значної частини населення, низька ефективність існуючої системи охорони здоров'я, поширеність шкідливих звичок та нехтування нормами здорового способу життя.

Для відновлення репродуктивного здоров'я населення, яке погіршилося у період кризи, будуть потрібні додаткові витрати порівняно з тими, які здійснювалися на потреби підтримання здоров'я за звичайних умов, що

також може впливати на зниження народжуваності. Втрати внаслідок епідемії ВІЛ/СНІДу в 2010–2015 роках можуть становити близько 100–200 тис. осіб, що також справлятиме істотний вплив на формування молодих поколінь [3].

До 2010 року найбільш імовірним є збереження сумарного коефіцієнта народжуваності на сучасному рівні- 1,1 дитини у розрахунку на 1 жінку, але згодом можна очікувати на його підвищення до 1,3–1,4. Однак і це не забезпечить навіть простого заміщення поколінь.

Несприятлива демографічна ситуація в Україні і, насамперед різке зменшення народжуваності, пов'язані із загостренням проблем функціонування сім'ї як осередку відтворення населення, зниженням її демографічного потенціалу.

Поглибилася деформація шлюбно-сімейних процесів, започаткованих ще у 80-х роках. Поширилися такі явища, як відкладання шлюбів і народження дітей, безшлюбне материнство та соціальне сирітство (покинуті батьками діти), зменшилася кількість зареєстрованих шлюбів, збільшилася кількість розлучень та вдів. Навіть у 2007 році, коли показники шлюбності зросли, кількість зареєстрованих шлюбів була в 1,5 раза меншою, ніж у 1989 році. Спостерігається масове поширення бездітності та одностатевості: дві третини сімей мають лише одну дитину. Середня кількість членів у сім'ї практично не змінюється з 1989 року і становить 3,2 особи (у містах — 3,1, селах — 3,4) [4].

Загострюються проблеми матеріального утримання і виховання дітей у сім'ях, особливо молодих, багатодітних та неповних, з несприятливим морально-психологічним мікрокліматом.

Глобальні процеси індустріального розвитку та урбанізації, поступове звільнення сім'ї від виконання виробничої функції, відокремлення дорослих одружених дітей від батьків, зумовлено економічними, культурними, психологічними факторами. Однак поряд з цим зберігається практика спільного проживання дорослих дітей та одного із самотніх батьків подружжя, що пов'язано як із шлюбно-сімейними традиціями, так і з проблемами з житлом, низьким рівнем пенсійного забезпечення, розвитком інфраструктури та сервісу для людей похилого віку.

Практично не впливає на багатодітність такий економічний фактор, як потреба в «робочих руках» для селянських господарств та матеріальному забезпеченні в старості. Масове залучення жінок у суспільне виробництво, необхідність у задоволенні їх освітніх, професійних та громадських інтересів зумовили малодітність та бездітність. Унаслідок цього протягом останніх 10–15 років дитородна ситуація в українських сім'ях значно погіршилася. Стрімке зниження рівня життя і утворення глибокого розриву між його стандартами та реальним рівнем призвели до того, що 80 відсотків молодих подружніх пар віддає перевагу не дводітності, а створенню умов для забезпечення належного рівня доходів, близько двох третин — наявності окремої квартири.

На протигагу європейським стандартам, в Україні протягом певного часу ще переважатимуть зареєстровані шлюби. Поширення офіційно не оформлених шлюбно-сімейних відносин відбуватиметься переважно у формі випробувального періоду перед реєстрацією шлюбу та створенням сім'ї.

До 2015 року очікується стабілізація ситуації із шлюбністю на рівні 6–8 проміле, розлучуваність — 3,5–4. Унаслідок зменшення кількості зареєстрованих і поширення незареєстрованих шлюбів немає підстав сподіватися на досягнення високого рівня шлюбності у найближчий період.

Загальна кількість сімей зменшиться з 13,5 млн у 2009 році до 12,4 млн на початок 2015 року. Середня кількість членів сім'ї становитиме 3–3,1 особи, зокрема у селах — 3,4–3,5 особи.

У містах поширюватиметься одностатевість, оскільки зростання вимог до стандартів життя не сприятиме реалізації бажаної орієнтації на дводітну сім'ю. Наявність особистого господарства у сільських жителів стимулюватиме збільшення 2–3-дітних сімей [3].

Таким чином, природній рух населення, багато в чому залежить і від організації сімейних стосунків, формування репродуктивної поведінки.

В наш час проблемами статистики населення та демографії займається велика кількість наукових діячів, найвідоміші – це М. А. Єріна, С. С. Герасименко, А.Я. Боярський, Г.С. Кільдишева, Н.В. Ковтун, Г.І. Купалова та інші. Кожен з них має свої шляхи вирішення проблем демографічної кризи в Україні, але останнє слово залишається за урядовими установами, що реалізують економічну, екологічну і соціальну політику держави.

Список літератури: 1. www.ukrstat.gov.ua. 2. Доповідь Генерального секретаря ООН «Світові демографічні тенденції» // www.un.org. 3. Андрій Кузниченко, група "Україна 2015", "Хвиля"// www.noviny.narod.ru. 4. www.nam.kiev.ua